

Frederikke Reventlow gengivet omkring 1780 i pastel af maleren Jens Juel iført tidens lette klædedragt og løse frisure. I hendes breve fra begyndelsen af 1770'erne fremgår det, at hun havde mere end svært ved at vænne sig til tidens nye kjolemode uden korset under. Foto: Museum Lolland-Falster.

C.D.F. Reventlow portrætteret af maleren Peder Als i 1772 – det år, han friede til Frederikke. Ligesom familien benyttede sig af tidens førende arkitekt, da bygården skulle renoveres, lod de sig også kun portrættere af anerkendte kunstnere, i hvis atelierer Frederikke kom på visit. Blandt andet hos Jens Juel, hvor hun i 1780 så det da just færdigmalede portræt af den gamle Scheel. Foto: Brahetrolleborg.

Mellem kvitteringer og breve

– et indblik i familien Reventlows tilværelse 1786

Af Jesper Munk Andersen, museumsinspektør, Museum Lolland-Falster

Gemt mellem familien Reventlows efterladte arkivalier i Landsarkivet for Fyns magasiner gemmer sig en kasse, der kan give et spændende indblik i familiens liv og færden i år 1786.¹ Kassen rummer en del af familiens privatregnskab, og de 81 forskellige regninger og kvitteringer fortæller om familiens forbrug hen over et år. Materialet giver således en enestående mulighed for at få indblik i hverdagen, som den udfoldede sig i statsminister Christian Ditlev Frederik greve Reventlows (1748-1827) og hustru Frederikkes, født von Beulwitz, (1747-1822) hjem i det år, hvor de flyttede ind i deres nye bygård i Amalienborg i København.

De 81 forskellige regninger og kvitteringer giver langt fra et fuldstændigt billede af familiens hverdag. Arkivkassens indhold kan kun være et udtræk af alle de udgifter og indtægter, som familien havde igennem året. Uvist hvorfor blev netop disse 81 stykker papir gemt for eftertiden. Arkivkassens indhold afspejler alene de udgifter og indtægter, som husets herre, Christian Ditlev Frederik (C.D.F.), måtte tage højde for i bogføringen af familiens privatregnskab. Bemærkelsesværdigt er det således, at ingen

af de efterladte regninger relaterer sig til husets frue. Hendes forbrug af sko figurerer ikke i skomager Johan Øegårds regning fra 29. december, hvor han kvitterede for 78 rigsdaler for levering af 74 par sko til familien igennem året, og hendes bogindkøb kan ikke læses ud af regningerne fra Gyldendal, der ad flere omgange sendte bøger til familien. Forklaringen herfor kan findes i ægteparrets ægteskabskontrakt, som 30. maj 1774 blev underskrevet af C.D.F., Frederikke, hans forældre og hendes værge forud for deres bryllup samme år. Heri fremgår det, at den kommende ægtemand lovede „*at betale til højbaarne Frøken Friderike Louise Sophie Charlotte af Beulwitz, min tilkommende kære Gemalinde, fire hundrede Rigsdaler [...] aarlig fra Bryllupsdagen af at regne til hendes Klæder, og hvad der henhører*“.² Fruens regninger blev således ført af hende selv i et selvstændigt regnskab, der desværre ikke er bevaret.

Når det alligevel primært er citater fra hendes breve, der i det efterfølgende vil blive holdt op mod regningernes udsagn, så skyldes det, at fru Reventlow i sine breve levende beskrev familieidyllen og hverdagens glæder og sorger i det reventlowske hjem. De

kan dermed sætte forståelsesrammen for de 81 regninger i arkivkassen på Landsarkivet for Fyn.

Fødslen

„*Nein, meine Frau ist nicht niedergekommen, hat keinen Sohn geboren*“³ skrev C.D.F. Reventlow utålmodigt til sin søster – Louise Stolberg (1746-1824) – i juli 1786. Midt i sommervarmen, hvor familien Reventlow normalt lå på landet på et landsted nord for København, var de trukket ind i den lejede gård „*paa Amalienborg*“ – som der står i kvitteringen for lejen – hvor de siden påske havde boet, mens deres nyerhvervede ejendom i Amaliegade blev sat i stand. C.D.F.s tålmodighed var tilsyneladende ved at være opbrugt, men der skulle gå endnu nogle dage, før Frederikke den 6. august fødte parrets niende barn, sønnen Ernst Christopher, opkaldt efter hendes afdøde fader. Af hensyn til sit skrøbelige helbred skulle Frederikke i ugerne efter fødslen henligge i mørke i barselsstuen, hvor hun formentlig fik tiden til at gå med at læse eller brodere, som det var tilfældet ved hendes syvende fødsel i 1783. I et brev et par uger efter denne fødsel til svigerinden medsendte hun nemlig „*Din Mand og Frits hver et Baand til deres Stok, som jeg har forfærdiget i Tusmørket i min Barselsstue*“.⁴

Privatsekretæren og de fortrolige ansatte

Imens Frederikke hvilede i barselsstuen, fortsatte C.D.F. sit regeringsarbejde fra stuerne ved siden af eller fra Slotsholmen. Siden statskuppet mod enke-

dronning Juliane Marie og arveprins Frederik i 1784, hvor den unge kronprins Frederik (6.) havde grebet magten over sin sindsforvirrede fader, Christian 7., havde C.D.F. været en central del af regeringens inderkreds. En uge før fødslen havde han fået nedsat Den Store Landbokommission, der skulle føre de positive erfaringer med landboreformerne ud over det ganske rige. C.D.F. havde med andre ord nok at se til. I forbindelse med private anliggender såsom købet af stempelpapir til standsfællen baron Holck og forvaltningen af arven efter Carl Wilhelm Morsleth, hvor han som kurator skulle tage stilling til den 100 rigsdaler dyre begravelse – var hans privatsekretær, Hans L. Wexelsen (1752-1825), en uundværlig hjælp. Han boede umiddelbart over for kongeslottet og havde sin daglige gang i familiens hjem, hvor han ekspederede C.D.F.s private og offentlige forretningssager. Deriblandt afsendelsen af post, som Wexelsen betalte af egen lomme og sirligt noterede ned med henblik på senere refusion. Den 5. august, dagen før Frederikkes nedkomst, lagde Wexelsen igen ud for at poste herrens breve – deriblandt et til søsteren – som han først den 30. december kunne kvittere for refusionen af. Sammen med „*De mig naadigt til-lagde Maanedes Penge*“ på 10 rigsdaler om måneden for perioden august til december løb Wexelsens regning i slutningen af året op i hele 79 rigsdaler, 2 mark og 6 skilling.

Wexelsen var formentlig sammen med de ældste børns huslærer, Christian L. Sander (1756-1819)

Bygården i Amaliegade 12 blev erhvervet i 1786 og dannede frem til C.D.F. Reventlows afskedigelse i 1813 ramme om familiens liv. Det nuværende udseende fik gården i 1899, da den øverste etage blev påført. Foto: Museum Lolland-Falster.

– ansat i 1784 – og mademoiselle Dorteia Albrecht – Frederikkes selskabsdame, ansat i 1785 – næsten at regne som en del af familien, der foruden C.D.F., Frederikke og den nyfødte i 1786 talte sønnerne Christian, Ludvig og Conrad og døtrene Sophie og Louise. Dertil kom en række tjenende ånder, som året efter i forbindelse med den landsomspændende folketælling blev opgjort til 16 personer.⁵

Amaliegade 12

På dette tidspunkt var familien flyttet ud af den lejede gård – lejen løb til mikkelsdag 1786 – og ind i deres nyombyggede hjem i Amaliegade 12 umiddelbart op til Amalienborg. Her over sommeren havde tidens store modearkitekt – Andreas Kirkerup (1749-1810) – forestået ombygningen af gården med henblik på at skabe de rette præsentable rammer om familiens tilværelse. Jævnfør arkitektens „*Underdanig Optegnelse over de Indretninger og Forandringer samt Reparationer*“, der var foretaget i gården, var det primært i økonomirummene, at der blev foretaget nyindretninger, og i de brolagte baggårde, hvor blandt andet et „*nyt Locum af Tømer og Bræde til 3de Sæder*“ blev rejst i den bagerste. I kælderen, hvor husets 45-årige kok, Henrich Friderich Beck, skulle komme til at herske, blev blandt andet indrettet „*2de Værelser for Koken...*“, hvorfra han kunne træde direkte ud i køkkenet, hvor blandt andet „*en nye Confor Bænk...*“ udgjorde hans arbejdsplads sammen med et nyafhøvlet bord, der stod midt i rummet. Kokken var ikke alene i køkkenet.

Til hjælp ved det nyindrettede komfur havde han en kokkepige, ligesom der var indrettet et værelse til portneren umiddelbart op til køkkenet med dør ud til den nyistandsatte port, så han hurtigt kunne åbne for gæster eller tage imod familiens aviser.

Iblandt kvitteringerne findes flere på aviser og tidsskrifter, som portneren måtte tage imod, blandt andet på „*Adresse-Contoriets Efterretninger*“ og „*Privilegerede Kiöbenhavnske Tidender*“. Sidstnævnte betalte C.D.F. ved årets udgang 3 rigsdaler og 4 mark for at få bragt med posten. Frederikke refererede gerne nyheder fra aviserne i sine breve – „*jeg læser dog af og til i Aviserne*“,⁶ noterede hun året efter i et brev til svigerinden – ligesom hun fra sidelinjen fulgte med i den polemik, som C.D.F. i 1786 af landboreformernes fjender blev kastet ud i, efter at et smædeskrift beskyldte ham for at forringe sit grevskab. Ægtemandens forsvar kom samme år i det nyetablerede månedsskrift *Minerva*, et forum for tidens intellektuelle udgivet af blandt andet Knud Lyne Rahbek (1760-1830), som blev nærlæst i herskabets stuer, og som C.D.F. ved indgangen til året havde betalt abonnement for.

Folketællingen i 1787 nævner ikke en portner i husstanden, men derimod en forrider, to kuske og en ældre staldkarl – der tog sig af herskabets heste – samt en gårdskarl, der gik til hånde i hverdagen. Formentlig var gårdskarlen sat på opgave i dagene omkring Frederikkes fødsel, for blandt kvitteringerne findes en regning fra J. Baumgarten, der dagen efter fødslen modtog et restbeløb på 36 skilling for leve-

Der er kun overleveret få gengivelser af familien Reventlows tjenerstab. På bagsiden af den lille charmerende tegning er noteret „Lars Fisker (kaldet Kosakken) Stafetbud paa Pederstrup paa Lolland i Statsminister Greve C.D.F. Reventlows Tid“. Blandt Kosakkens opgaver var formentlig at bringe og levere Frederikkes breve, når familien opholdt sig i korte perioder på deres grevskab. Foto: Museum Lolland-Falster.

ring af de vine – „3 *Oxehoveder rød Wine*“ [svarende til 904 flasker vin] – som C.D.F. den 14. juli havde bestilt og forudbetalt 180 rigsdaler for. Vinen skulle bæres ned i kælderen, som det også var tilfældet med bølgebrændet fra familiens eget grevskab Christianssæde på Lolland, som skipperne Jacob Bertelsen og Jens Hansen havde fragtet fra Bandholm til ladepladsen i København. Under trappen i kælderen var gjort plads til husets brænde, og herfra kunne husets tjenere – iført nye „*Üeber Röcke*“ [overfrakker] indkøbt hos skrædder Klevesahl – hente det op ad den nymalede perlegrå trappe sammen med vinen til herskabets stuer.

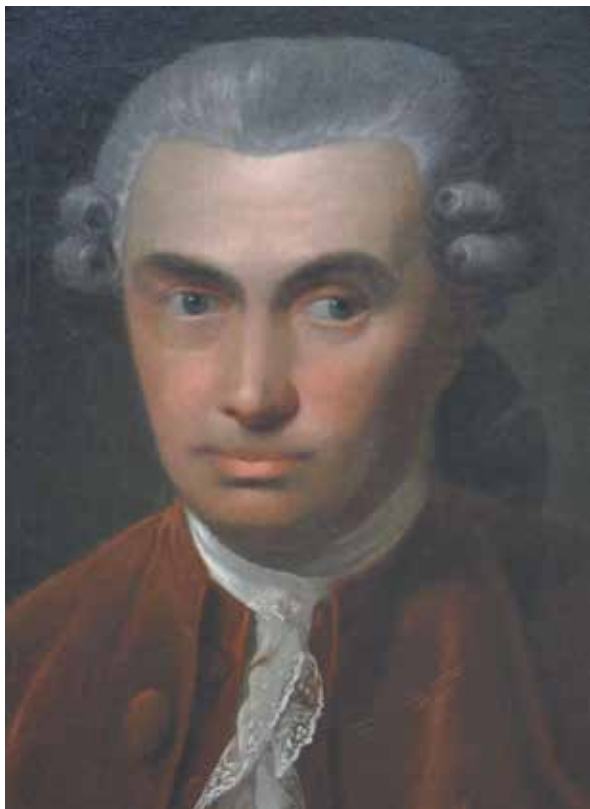
I stuerne ovenpå, hvor familien residerede, var det kun nødvendigt for arkitekt Kirkerup at nymale panelerne samt hvidte lofterne. Det eneste rum, der trængte til en større renovering, var „*deres høygrevelige Excellences Sove gemak*“, hvor de gamle tapeter blev nedtaget, panelerne malet, og nyt lærred udspændt, hvorpå grønstribet „*Pappier*“ indkøbt hos A.M. Henriques – der i 1817 også skulle levere grønt tapet til det nyombyggede Pederstrup – efterfølgende kunne opsættes. Herskabets stuer blev indrettet med såvel ældre som nye møbler. Hos Frederich Skröder blev indkøbt „1 Canepée [...] beslaat med Damask og 6 læhne Stole“, som der blev kvitteret for 29. september – samme dag, som familien flyttede ind i Amaliegade. Senere skulle et lille kabinet også blive leveret sammen med et nyt skærmbæret, mens Frederikke i sin stue formentlig fik genopstillet det klaver, som hun i februar havde indkøbt, og hvorpå

hendes „*Børn skulle lære at spille, og ved hvilket Sander undertiden synger og spiller Sange for mig, komponerede af Schulz*“.

Tyende og Frederiks Hospital

Foruden husets tre tjenere, der var forbindelsesledet mellem køkkenet i kælderen og herskabets stuer, arbejdede to stuepiger også i værelserne ovenpå, hvor de sikrede, at hjemmet var rent og pænt. De har formentlig haft rigeligt at se til, for foruden familien opregner folketællingen fra 1787 også tre barnepiger og en kammerjomfru, der holdt til heroppe. Frederikke fortæller i sine breve, at børnene sov med deres barnepiger – de bragte de små til hende om natten – mens kammerjomfruen, som formentlig var nyansat i 1786, sov for sig selv. Et par måneder før Frederikkes fødsel i 1786 havde familien måttet tage afsked med deres sidste kammerjomfru – Maria Elisabeth Engelbreth – da hun efter 16 dages indlæggelse på det kongelige „*Fredericus Hospital*“ var afgået ved døden. C.D.F. kvitterede den 22. juni for behandlingen, der var løbet op i 8 rigsdaler. Mere held med behandlingen havde „*Drengen Peter Sørensen*“ som efter 102 dages indlæggelse samme sted i september kunne udskrives. Hvem han var, vides ikke, men formentlig en ung knægt ansat i husholdningen, som der blev sørget ordentligt for.

Ikke kun familiens ansatte i København fik faglig lægebehandling, også de ansatte på det lollandske grevskab blev tilset af læger, som det kan læses i godsregnskabet for Pederstrup et par årtier senere.

*Mens tjenestefolkene blev sendt på Det Kongelige Frederiks Hospital – Danmarks første hospital – når de blev syge, modtog familiens egne medlemmer kun behandling af de kongelige livlæger. Deriblandt Johan Just von Berger (1723-91), som familien også plejede privat omgang med.
Foto: Museum Lolland-Falster.*

Heraf fremgår det, at den lokale „Land Phyhicus hr. doktor Bræstrup“ modtog 100 rigsdaler årligt for tilsyn med grevskabets beboere. „Districts Cirur-

gus Strichers“ årsløn løb op i 150 rigsdaler, mens apotekeren i Nakskov fik sin regning på lidt over 43 rigsdaler refunderet i maj.⁸ Hvilke medikamenter apotekeren udskrev, vides ikke, men ud fra de behandlinger, som Frederikke i sine breve berettede at omgangskredsen modtog, var det blandt andet mandelolie til lindring af ørepine og krydderposer for opsvulmede kropsdele. Grænsen mellem kvak-salveri og moderne lægevidenskab var endnu meget flydende. Mens familiens børn til Frederikkes skræk blev inokuleret mod kopper efter råd fra lægen – de første tiltag til moderne vaccinationer – anbefalede selv samme læger opvarmet mælk og æselmælk for lindring af henholdsvis krampeanfald og svaghed. Åreladninger blev endnu også praktiseret som i 1790, hvor C.D.F.s aldrende stedmoder begyndte „at fantasere“,⁹ da lægen for sjette gang tappede hende for to kopper blod.

Kongelige læger

Det fremgår tydeligt i Frederikkes breve, at familien ikke havde tiltro til alle typer læger. Til familiens egen helbredelse var kun de kongelige læger gode nok, og trods blandt andet tidens toneangivende filosof Jean-Jacques Rousseaus (1712-78) anbefalinger om fødsler på landet havde C.D.F. mere tillid til jordemødrene i byen, hvorfor familien i sommeren 1786 flyttede ind til København. Herinde kunne hofmedikus Johan Just von Berger (1723-91) og hans efterfølger, kongelig overkirurg Henrich Callisen (1740-1824), hurtigt hidkaldes, når familien havde

Skitsen fra 1791 til det aldrig fuldførte maleri af familien Reventlow er indbegrebet af drømmen om det enkle liv på landet med fokus på de nære, naturlige og intime værdier. Placeret centralt i det grønne sidder Frederikke ammende sit nyfødte barn omgivet af ægtemanden og den resterende børnefolk. Foto: Museum Lolland-Falster.

behov for lægehjælp eller var i tvivl om den behandling, som de modtog. I 1801 berettede Frederikke om, hvordan familien, efter med ængstelse at have fulgt den lokale læge Johan Eichels (1729-1817) behandling af den døende svoger Johan Ludvig Reventlow (1751-1801) på Fyn, til sidst „meddelt alt til Callisen, der tilraadede Indaanding af Dampen fra kogte Urter; han vil i Dag skrive til Eichel for at sige ham sin Mening, og bede ham i Fremtiden raadføre sig med ham“.¹⁰

Herskab og tjenestefolk

Brugen af de kongelige læger til familiens egen helbredelse illustrerer tydeligt, at der i den reventlowske husstand fandtes en tydelig grænse mellem de ansatte og familiemedlemmerne selv. Og selv inden for de opvartende ånder var der en klar opdeling. I juli 1791 opgjorde Frederikke i et brev til svigerinden familiens rejseselskab fra København til Lolland til „24 Sjæle, nemlig Fader, Moder, 8 Børn: ti; Hovmester, Seminarist, Lærerinde: tretten; tre Tjenere, fire Staldfolk, fire Piger; udgør i alt 24 fornuftige Sjæle, foruden alle Hestesjælene, som jeg ikke regner med“.¹¹ Det fremgår tydeligt, at Frederikke delte det opvartende tjenerskab mellem de personer, familien plejede omgang med i stuerne, og resten, der huserede i køkkenet og staldgården. Mens den første gruppe var en aktiv del af familielivet og ofte blev beskrevet – i 1788 afholdt C.D.F. en aftenforelæsning om kobberstik i familiens stue, hvor „Tilhørerne ere de tre Børn, Sander, Mademoiselle Albrecht og jeg“¹²

– nævnte Frederikke sjældent de andre tjenere. Når hun i sine breve beskrev intime aftener i familiens skød, som i 1790, hvor hun beretter, at „Vore Aftener tilbringe vi i vore Børns Kreds: min Mand studerer ved sit Skrivebord; i samme Stue bliver der danset, tegnet, sladret og læst, og naar min Mand et Øjeblik vil forfriske sig, gør han et Løb gennem Stuen med Børnene og istemmer Deres glade Jubel“,¹³ så udelod hun konsekvent at omtale de talrige stuepiger og tjenere, som omgav hende.

Drømmen om det enkle liv

Når Frederikke i tråd med tidens idealer drømte om et enkelt liv på landet – et tema, der er tilbagevendende i mange af hendes breve – så var det formentlig en tilværelse med hele tjenerskabet på landet, som hun længtes efter. „Borte fra Byen føler jeg mig saa fri som en Fugl, der er sluppen ud af sit Bur. Een Dag paa Landet nyder man Livet mere end Maaneder i Byen. Ak, hvorfor har min Skæbne ikke bestemt mig til at leve paa Landet sammen med min gode Mand“¹⁴ skrev hun i 1776, samtidig med at familien mere og mere blev bundet til byen, i takt med C.D.F.s karriere i centraladministrationen tog til. For tidens elite stod landlivet i et særligt skær – inspireret af blandt andet Rousseaus forståelse af naturen som det rene og kulturen som det fordærvende – og Frederikke dyrkede ideen til fulde. Uden tvivl næret af, at hun på grund af ægtemandens arbejde var tvangsindskrevet til en tilværelse i hovedstaden. I 1786 blev det kun til to korte ophold på

landet i forårsmånederne, hvor familien i april og maj i et par uger var på Lolland til stor glæde for Frederikke, der ved hjemkomsten måtte lette sit hjerte til svigerinden og berette, at det ville skaffe ægtemanden „*mere sand Tilfredshed og Glæde*“ at arbejde i landlige omgivelser på grevskabet end i regeringskontorerne i København. Om Frederikke ville det eller ej, trak embederne imidlertid hurtigt C.D.F. og familien tilbage mod hovedstaden, og den 24. april modtog familien en opgørelse over tilbagerejsen efter det første ophold, der løb op i 22 rigsdaler – inklusive drikkepenge til færgemændene, overnatning på Vindbyholt Kro og bompengene ved voldene ind til København. Kunne Frederikke ikke henleve tilværelsen på Lolland, måtte hun om sommeren tage til takke med ture til blandt andet den nyanlagte romantiske have Søndermarken ved Frederiksberg Slot – hvortil hun havde nøgle, og hvor hun læste med en veninde – eller ophold på forskellige landsteder nord for hovedstaden, som de lånte af venner og medlemmer af kongehuset. Igennem 1780'erne boede familien Reventlow på Christiansholm ved Klampenborg, lånt af vennerne Charlotte (1757-1816) og Ernst Schimmelmänn (1747-1831), der selv residerede på det nærliggende Sølyst, mens Frederikke og C.D.F.s fortrolige Augusta (1753-1835) og Andreas Peter Bernstorff (1735-97) boede mindre end fire kilometer derfra. Herudefra kunne C.D.F. dagligt gå eller tage en hest til hovedstaden om sommeren, mens Frederikke henlagde dagene i selskab med veninderne og selskabsdamen rundt om på de

respektive landsteder opvartet af tjenerskabet.

Karrieremuligheder

Folketællingens 16 tjenende ånder i husstanden i Amaliegade i 1787 er imidlertid ikke dækkende for de mange personer, der dagligt havde deres gang i familien Reventlows hjem. For kvitteringerne afslører, at der var knyttet yderligere en række personer til familien, der boede for sig selv ude i byen. Det drejede sig foruden privatsekretæren om blandt andet C. Guldager Prang, som to gange i 1786 sendte regninger til C.D.F. for „*Efter Deres Excellence Maadige Tilsagn for Information udi Regnen og Skrive med Deres Betienter*“. En del af tjenestefolkene modtog undervisning, og de dygtigste kunne ligefrem gøre sig håb om en videre karriere i centraladministrationen gennem C.D.F.s forbindelser. En ansættelse i det reventlowske hus kunne uden tvivl være en adgangsbillet til en stilling enten ved grevskabet eller i statens tjeneste, hvis ikke ansættelsen for kvinderne mundede ud i et ægteskab. Det skete for eksempel for barnepigen Frederikke, der i 1798 forlod familien, da huslærer Hansen friede til hende. Frederikke noterede i brevet til svigerinden „*Jeg har imidlertid Nød med at tilgive dem det, og vi tabe meget i dem begge*“.¹⁶ Flere af børnenes huslærere benyttede ansættelsen i huset til at komme videre. Et eksempel var huslærer Sander, der efterfølgende blev digter og professor, mens den norske huslærer Pedersen, som Frederikke i 1789 beskrev som „*intet mindre end pedantisk*“¹⁷ i forhold til sønnernes undervisning, efterfølgende vendte hjem til sin hjemstavn og blev

engageret i den statslige minedrift.

Modelbyggeri

Det var ikke kun husets betjente, der modtog undervisning af lærere udefra. Også ældste søn modtog undervisning af andre end sin huslærer, Sander. To gange dette år sendte modelbygger C. Hesmidt regninger på undervisning tre gange ugentligt af „*Deres Höy Grævelige Excellences Hr. Søn i Model Arbeide*“. Det drejede sig om håndværksundervisning med fokus på udformning af mindre modeller, som C. Hesmidt lærte sønnen, og til hvis formål han blandt andet anskaffede „*Den unge Græve: 1 par Hövle, 1 blye liimpotte, Hornlim, 1 hammer med skaft, 1 sjl med dito*“. Af den næste regning fremgår det desuden, at der blev indkøbt stok, sav, fil og et messingbeslag til en „*löfte Maschine*“, som tilsyneladende skulle bygges. Det var nu mere avanceret maskineri, der blev konstrueret, og ikke blot bygninger, som det havde været tilfældet i 1782, hvor C.D.F. skrev til søsteren, at „*Vor lille Christian bygger nu under Klaus Tømmermands Ledelse et Lysthus; naar han er færdig med det, vil han tage fat paa en Bondegård og derefter begynde paa mit Mejeri paa Pederstrup*“.¹⁸

Børnenes uddannelse

Undervisningen af familiens sønner var ikke længere lagt an på lange udlandsophold og dyre dannelsesrejser, som det havde været tilfældet med C.D.F.s egen uddannelse i 1760'erne. Nu skulle børnene opdrages til at være nøgterne, saglige og vidende i tråd med tidens nye idealer, de rousseauske opdragelsesprincipper og deres fremtidige virke. En ordentlig

og moderne opdragelse lå både C.D.F. og Frederikke meget på sinde, og i sine breve kredsede Frederikke konstant om emnet de første årtier af sit ægteskab. I 1777 påbegyndte hun ligefrem et lille skrift om børnenes yngste år, hvori hendes begejstring for de nyeste opdragelsesprincipper skinner tydeligt igennem, blandt andet hvad angår amning. I tråd med naturen og med fokus på børnenes evner og udvikling sigtede ægteparrets opdragelse på at give sønnerne „*en god Opdragelse*“ hvis de „*engang skulle blive nyttige og lykkelige Mennesker, i hvilken Livsstilling det end bliver. Dette sidste er mig ligegyldigt, og jeg tilstaar, at det vilde være mig kærere at have en Søn, der var en fortjent Læge, Gejstlig eller Négo-ciant, end om han var en Hofsnog eller et andet unyttigt Medlem af Menneskeslægten*“.¹⁹ Undervisningen foregik på tysk, hvilket også var det sprog, som Frederikke bedst mestrede, og som blev talt i hjemmet og ved hoffet. Den ældste søn modtog desuden undervisning i latin og dansk – „*Det synes at interessere ham meget, og det er mig rigtig kært, at han lærer at læse og skrive godt Dansk*“.²⁰ Ligesom han som sin fader interesserede sig for „*et Elektrophor*“,²¹ en maskine der kunne producere el, som sønnen og C.D.F. brugte aftenene på at studere.

Moderne instrumenter

Fascinationen af periodens mekaniske og elektroniske fremskridt var formentlig også baggrunden for,

Kvitteringerne fra 1786 afslører, at familien i 1780'erne måtte punge ud, hver gang de kørte igennem hovedstadens byporte. Et par årtier senere var C.D.F. Reventlow blevet udstyret med et fripas, dette er fra september 1819, der gav familien gratis passage. Foto: Museum Lolland-Falster.

at C.D.F. den 24. april 1786 fik buddet på „1 *Matematisk instrument*“ til 13 rigsdaler på auktionen efter afdøde Otto greve Thott (1703-85). Instrumentet indgik i C.D.F.s samling, som også talte et barometer, som han i 1794 „*studerer paa at gøre det endnu fuldkomnere*“,²² og et instrument til at generere statisk elektricitet, som han i 1789 jævnfør datteren Sophie brugte på Frederikke, idet hun „*har lidt meget af Ørepine. Papa har elektriseret hende, og det har hjulpet noget*“. ²³

Havde familien Reventlow lagt afstand til tidligere tiders uddannelse af unge adelsmænd, og håbede C.D.F., at sønnen „*ligesom sin Fader, vil blive Haandværker*“,²⁴ så skulle den ældste søn alligevel oplæres i sociale færdigheder som blandt andet kunsten at spille billard. Iblandt modelbygger C. Hesmids regninger fandtes nemlig også en regning på anskaffelse af „1 *billard* [og] 4 *ditto stokke*“.

Hos hoffet

Billardspillet var en integreret del af husets hersers sociale liv. Spil fyldte generelt meget i Frederikkes og C.D.F.s omgang med venner og hoffet, hvor særligt kort- og skakspillets glæder udfoldede sig. I januar 1786 berettede Frederikke, hvordan hun havde nydt den nåde at spille „*commerce ved Hof-fet, og det endda med syv kongelige og fyrstelige Personer, nemlig: Kongen, Prins Frederik, to Prinsesser og tre augustenborgske Prinser*“. ²⁵ Mens arveprins Frederik løb af med gevinsten, tjente Frederikke en enkelt dukat, der kunne glæde hende lidt, alt

imens hun ventede på, at C.D.F. havde danset af eller afsluttet det parti skak, som han var i gang med. Som hustru til en af regeringens centrale medarbejdere var hun pligtig til at deltage i kongehusets festivitas, også selv om hun gjorde, hvad hun kunne, for at „*dispensere mig*“. ²⁶ Særligt januar var en hård måned for Frederikke. Både kongen, Christian 7.s, og den unge kronprins Frederiks fødselsdage kastede en række appartementer [aftenselskab, hvor der konverseredes og spilledes afsluttende med et aftentaffel], souperer og baller af sig på Christiansborg, hvor Frederikke ofte klagede over varmen, trængslen og „... *den ked-sommelige Pynt*“, ²⁷ som hun var ikklædt. Den 4. februar 1786 kunne hun endelig skrive til svigerinden, at „*Gudskelov, at alle Fødselsdagshøjtidelighederne ere til Ende: Augusta og jeg have kedet os om Kap og klaget vor Nød for hinanden*“. ²⁸ Veninden Augusta Bernstorff var Frederikkes fortrolige til disse arrangementer, og de to kunne midt i alt selskabeligheden mødes i deres fælles foragt for stor festivitas og begejstring for den intime og nære omgang med vennerne, som tidens følsomhed dyrkede, og som de begge praktiserede.

Intime selskaber

Omgivet af sin elskede ægtemand, de kære børn samt de gode og fortrolige venner var Frederikke i sit es. Her i små intime selskaber kunne hun diskutere filosofi, verdens begivenheder, den seneste litteratur og sladdereren ved hoffet sammen med dem, hun holdt af og beundrede. Her kunne hun føle sig afslappet og

Familiens tilværelse i bygården var præget af arbejdsrytmen i C.D.F.s regeringsarbejde. Særligt landboreformerne beslaglagde meget af hans tid fra midten af 1780'erne, hvor han blandt andet stod bag stavnsbåndets ophævelse i 1788. Udkast af C.W. Eckersberg til et maleri, der skulle gengive handlingen – C.D.F. rager op yderst til højre. Foto: Museum Lolland-Falster.

*Tuschtegningen af et fornemt ægtepar stående i forgrunden skuende ud over de produktive og arbejdsomme bønder, der er i gang med at bringe høsten i hus, med herregården i baggrunden er uden tvivl en hyldest til det lykkelige liv på landet, som både Frederikke og C.D.F. Reventlow drømte sig tilbage til igennem alle årene i bygården i København.
Foto: Museum Lolland-Falster.*

naturlig og udleve et samvær i overensstemmelse med de seneste dessiner fra det store udland formidlet gennem litteraturen eller de udenlandske gæster, som igennem årene kom på visit. Som ægtefæller til landets centrale regeringsmænd var Frederikke og hustruerne til de andre regeringsmedlemmer ombejlede damer for skønånder, politikere og prominente gæster, der gennem dem søgte politisk indflydelse, kulturelt samvær eller blot økonomisk støtte. Her modtog unge kunstnerspirer pengegaver, fik kunstnerisk inspiration til deres arbejde og mødte tidens

kulturelle elite – ført an af blandt andet Frederikkes veninder Charlotte Schimmelmänn og Frederikke Brun (1765-1835), der afholdt saloner og selskaber med kunsten i centrum. Blandt de mange, Frederikke stiftede bekendtskab med igennem årene, var den store schweiziske teolog Johan C. Lavater (1741-1801), hvem Frederikke efter en sammenkomst på Bernstorff var så begejstret for, at hun ville have givet ham ret i alt, hvis ikke det var for den „kedelige schweiziske Dialekt [der] kun lader en gætte saa mangt et Ord“.²⁹ Endvidere var der hertugen af Gloucester (1776-

Christian 7. var trods sin fremskredne sindssygdom stadig omdrejningspunktet for hoffets aktiviteter. Særligt ved sin fødselsdag i januar var han genstand for stor opmærksomhed med en række baller og tafler, som Frederikke, som hustruen til en af landets reelle magthavere, var tvunget til at deltage i. Foto: Museum Lolland-Falster.

1834), som hun stiftede bekendtskab med på Sorgenfri i 1802, og den store digter Adam Oehlenschläger (1779-1850), som forvoldte hende problemer forud for mødet,

idet hun gerne ville gøre hans bekendtskab uden dog „at tillægge enten ham eller sig selv for meget Værd“. ³⁰

Litteraturen

Når Frederikke gerne ville lære Oehlenschläger at kende, skyldtes det, at særligt lyrik og litteratur bandt hende og veninderne sammen. Ved de små uformelle teselskaber, som hun og veninderne Augusta Bernstorff, Charlotte Schimmelfmann og svigerinde Sybille Reventlow (1753-1828) arrangerede, blev der læst lyrik og diskuteret tekster, mens nye værker blev anbefalet. I 1784 fik veninderne indført et ugentligt teselskab om eftermiddagen fra kl. 18.30 til 21, „*Det er en Dag udskilt af Ugens syv Dage for the sweet intercourse of a few chosen friends*“. ³¹ Bøgerne, der blev læst og diskuteret, lånte damerne af hinanden, eller de købte dem hos hovedstadens boghandlere, heriblandt Gyldendal, der ad flere omgange sendte regninger til det reventlowske hus på bøger. Det drejede sig om lærebøger til børnenes undervisning, blandt andet „*Rasmussen A.B.C. bog, Ejnst Samtaler en Fader med sin Søn [og] Bastholms Philosophi for ulærde*“ – alle bøger med fokus på indlæring og kundskaber. Bogindkøbene til C.D.F.s eget brug fokuserede primært på viden om landbruget og erfaringer med reformarbejdet. Således købte han hos Gyldendal den 22. juni 1786 blandt andet Tyge Rothes bog „*Vort landvæsens system som det var 1783: politisk betragtet*“, Christian Albrecht Fabricius' skrift om „*Tanker om de nye Indretninger i Landvæsenet*“ og standsfællen Friderich Wilhelm Wedel-Jarlsbergs svar på Søren Klestrups „*Betænk-*

ning om rigtigheden af det danske jordegods' indretning.“ Det er tydeligt, at C.D.F. dette år samlede viden og erfaringer ind om landboreformerne parallelt med Den Store Landbokommissions nedsættelse.

Fremgår Frederikkes litterære sysler ikke af kvitteringerne, så bugner hendes breve med beskrivelser af de bøger, som hun satte sig for at læse. I begyndelsen af december 1786 gjorde hun op over for svigerinden, hvad hun var travlt beskæftiget med at læse, og det blev til en del. „Jeg læser nu daglig Bonnets *„Contemplations de la nature“*; jeg har hos Frisøren begyndt paa Madame de Sévignés Breve og læser ligeledes *„Tableau philosophique du 16me siecle“* af Meyer. Du ser, at jeg ikke er ledig, og at jeg i det mindste tager fat paa meget; thi jeg har ogsaa i Sinde at læse Buffon“.³² Brevsamlinger, filosofi og naturvidenskabelige værker blev løbet igennem – nogle nok mere læst end andre – for, at Frederikke kunne være klædt på til diskussionerne i de intime selskaber eller til de repræsentative middage, som familien både deltog i og selv afholdt. I marts blev der i husets stuer diskuteret geniens gavn for samfundet under en middag med Heinrich von Levetzow (1734-1820), mens C.D.F.s tidligere politiske modstander i landboreformarbejdet, Poul Abraham baron Lehn (1732-1804), i december dinerede hos dem, efter at han havde ladet sig overbevise om den gavnlige effekt ved reformerne. Frederikke var ikke begejstret for baronen, hvis modstand og tidligere betænknin-

af hende blev klassificeret som „latterlig, men skader ikke den gode Sag“.³³

Forpligtelser og selskabelighed

Var middagen med baron Lehn, en pligtmiddag af hensyn til C.D.F.s politiske virke, så var middagene med vennekredsen langt mere lystbetonede og til fornøjelse. Med de nære venner og familie blev der afholdt salonaftener hos hinanden. Blandt andet hos Charlotte og Ernst Schimmelmänn, hvor Frederikke i 1791 berettede om et selskab, hvor der blev spillet, lyttet til musik og efter middagen lavet smålege, hvor den russiske gesandt Burchard Krüdener (1744-1802) holdt en „meget komisk Prædiken for os, og Schubert leverede Mimiken dertil“.³⁴ Selskabet var muntert og behageligt, som det var tilfældet i 1784, hvor Frederikke og C.D.F. slog dørene op til deres hjem for en souper bestående alene af venneparrene Schimmelmänn og Bernstorff og medlemmer af familien Reventlow. Efterfølgende blev der leget „Ordsprogsleg: hele Esters Historie. Min Mand var Kong Ahasverus og spillede sin Rolle med al mulig østerlandsk Grandeur“.³⁵ De afslappede og intime idealer bød på nye selskabsformer i den nære kreds af venner, hvor man sad på gulvet, vandrede i haverne på landstederne, legede eller opsatte små skuespil.

Det kunne dog være svært for Frederikke og C.D.F. at fastholde den rette stemning til deres arrangementer. Allerede samme år som det eksklusive teselskab med veninderne var begyndt, måtte Frederikke konstatere, at kredsen havde tiltrukket

flere personer, blandt andet medlemmer af kongehuset, der gjorde den intime kreds så stor, at de ikke længere „fuldt kunne nyde hverandre“. ³⁶ At forbyde kongehusets medlemmer deres deltagelse kunne være politisk og socialt selvmord, som det var tilfældet med andre toneangivende og indflydelsesrige standsfæller. Frederikke måtte blot acceptere vilkårene og sørge for, at „der blev let, leget og spøgt meget“. Desto mere kunne hun og C.D.F. glæde sig til, at selskabet var ovre, og de sidste gæster var

lukket ud af porten til Amaliegade. Så kunne han endelig iføre sig hjemmedragten og de røde pampusser med sløjfe, som han fik leveret den 8. august 1786 fra skomager Øegaard, mens hun, omgivet af sine børn, kunne sætte sig med et stykke lekture fra sit lille bibliotek eller ved sit skrivebord for at skrive endnu et brev. Her i stuerne i deres gård i Amaliegade kunne Frederikke hengive sig til den rendyrkede familieidyl og skrive til svigerinden, at her havde „den huslige Lyksaglighed sit Hjem,

og det forekommer mig ofte, som om jeg boede paa Landet, saa lidt mærker jeg til Stadens Tummel⁴.³⁷

Noter:

1. Landsarkivet for Fyn, arkivnummer 06201, *Reventlow, Christian Ditlev 1780-1827*. Instrukser, *regnskab m.m. Privatregnskab 1786 m.m.* Citater fra kvitteringerne og regningerne i det efterfølgende er hentet herfra, og hvortil der henvises for denne del af materialet.
2. *Ægtepagten imellem Christian Detlef Friderich Greve af Reventlow og til Christianssæde, hans kongelige majestæt til Danmark og Norge kammerherre, og Friderike Louise Sophie Charlotte af Beulwitz, Stiftsdame i det Kongelige Stift Vallø 1774*, Pederstrup Godsarkiv, Reventlow-Museet Pederstrup.
3. Louis Bobé, *Efterladte papirer fra den reventlowske familie kreds i tidsrummet 1770-1827*, første bind, København 1895, p. 87.
4. Chr. B. Reventlow, *En dansk statsmands hjem omkring aar 1800*, bind 1 og 2, 1902, august 1783. I det efterfølgende vil citater hentet fra dette værk fremgå med en dato.
5. http://ddd.dda.dk/asp/Soeg_dk_enkel_sp.asp
6. 20. oktober 1787.
7. 14. februar 1786.
8. *Underdanigst regnskab over indtægt og udgift ved Pederstrup og Skelstofte gårde og gods fra 1. maj 1810 til 1. maj 1811*, Pederstrup Godsarkiv, Reventlow-Museet Pederstrup.
9. 15. juni 1790.
10. 7. februar 1801.
11. 24. juli 1791.
12. 1. november 1788.
13. 20. november 1790.
14. 5. juni 1776.
15. 24. juni 1786.
16. Februar 1798.
17. 25. juni 1789.
18. 17. november 1782.
19. 10. november 1787.
20. 14. februar 1786.
21. 1. januar 1789.
22. 20. december 1794.
23. 15. december 1789.
24. 17. november 1782.
25. 17. januar 1786.
26. 9. november 1782.
27. 26. januar 1779.
28. 4. februar 1786.
29. Juni 1793.
30. 16. december 1809.
31. 30. oktober 1784.
32. 3. december 1786.
33. 23. december 1786.
34. 15. januar 1791.
35. 16. november 1784.
36. 11. december 1784.
37. 20. november 1790.